

האם כוח הוא התשובה? "בוקו חראם", הכוח הצבאי המשותף והג'יהאד העולמי

דניאל אג'יגבה אגביבואה

במאמר זה אציע בחינה ביקורתית של הטרור הדתי שמשליט ארגון "בוקו חראם" בצפון ניגריה, תוך התמקדות בשאלה מדוע קיים הארגון ומה טיב הקשר המתחזק בינו לבין הג'יהאד העולמי. אציג את הערכתי לתגובתה של ממשלת ניגריה ל"בוקו חראם", המתאפיינת בכפייה מצד אחד ובפיוס מצד שני, תוך התייחסות ספציפית ל"כוח המשימה הצבאי המשותף" שהקימה. אציג את הפרובלמטיקה של הגישה הדוגלת בהרג ומתמקדת בפן הביטחוני בלבד של ההתמודדות עם הטרור הדתי ואטען שעל מדינות הנלחמות בטרור מחוץ לגבולותיהן ללמוד מהניסיון הניגרי של המלחמה ב"בוקו חראם", ולהסיק מכך כי "הכרזת מלחמה על הטרור" רק מזינה מעגל אכזרי של טרור נוסף ושל מלחמות שאין להן קץ.

מילות מפתח: בוקו חראם; טרור דתי; צפון ניגריה; ג'יהאד עולמי; כוח משימה צבאי משולב; אל הרג.

מבוא

מאמר זה עוסק בטרור הדתי שמפעיל בימים אלה ארגון אסלאמי קיצוני בצפון מזרח ניגריה. באופן רשמי, הארגון מכנה את עצמו "אנשים המחויבים לנבואות הנביא להפצת הג'יהאד", אולם המקומיים הצמידו לו את השם "בוקו חראם", שפירושו בשפת ההאוסה "החינוך המערבי אינו חוקי". מאז הקמתו ב־2002 גבה הארגון יותר מ־10,000 קורבנות, והוא מטיל את אימתו על מיליונים מתושבי ניגריה.¹ היעד העליון שלו הוא להקים מדינה אסלאמית הנשלטת על פי חוקי

דניאל אג'יגבה אגביבואה הוא חוקר בבית הספר למחקר מדעי החברה, האוניברסיטה הלאומית של אוסטרליה.

השריעה.² למרבה הצער, כל ניסיון לשאת ולתת עמו, לרבות הצעה לחנינה לחבריו שהועלתה לאחרונה, כְּשֶׁל, עקב חוסר אמון בשני הצדדים ובשל הנהגת הארגון המפולגת בין תאיו השונים.

במאמר זה אציע בחינה ביקורתית של בעיית "בוקו חראם" בצפון ניגריה, תוך התמקדות בשאלה מדוע קיים הארגון ומה טיב קשריו המתהדקים עם הג'יהאד העולמי, וזאת בהובלת קבוצות על-לאומיות דוגמת "אל-קאעדה" באזור המגרב ו"אל-שבאב" בסומליה. אציג הערכה לתגובות ממשלת ניגריה לאיום הביטחוני שמציב "בוקו חראם", הנעות בין פייסנות לכפייה, תוך התייחסות ספציפית ל"כוח המשימה הצבאי המשותף" שהוקם ולאסטרטגיה הכוחנית הנוכחית שלו נגד הארגון הג'יהאדיסטי. אציג את הפרובלמטיקה של הגישה הדוגלת בהרג לשם התמודדות עם טרור דתי, המונעת על ידי שיקולי ביטחון בלבד, ואטען שמדינות הנלחמות בטרור מחוץ לגבולותיהן צריכות להסיק מהניסיון הניגרי כי "הכרזת מלחמה על הטרור" רק מעודדת מעגל אכזרי של טרור נוסף ומלחמה שאין לה סוף.

מסגרת תיאורטית: התעמתות עם הטרור

אין הגדרה סטנדרטית לטרור, כפי שממחיש הממצא של אלכס שמיד (Schmid), לפיו יש כמאה שימושים שונים במונח זה.³ יחד עם זאת, מרבית ההגדרות חולקות כמה מאפיינים משותפים: (א) טרור, לרבות אלימות ממניעים דתיים או פוליטיים, מכוון לעורר איום; (ב) טרור מכוון לעורר פחד בקהל רחב; (ג) טרור מושג בעיקר באמצעות שימוש בנשק אלים או פסיכולוגי.⁴ במאמר זה, טרור יוגדר באופן שעולה בקנה אחד עם הנוסח באמנת אלג'יר משנת 1999, דהיינו מעשה אשר "מתוכנן או מיועד לעורר אימה, להפחיד, להכריח, לאלץ או לגרום לממשלה, לגוף, למוסד כלשהו או לציבור הרחב, או לכל פלח בתוכו, לעשות מעשה כלשהו או להימנע מעשייתו; לאמץ או לנטוש עמדה מסוימת; לפעול בהתאם לעקרונות מסוימים; לשבש שירות ציבורי כלשהו או אספקה של שירות חיוני כלשהו לציבור, או ליצור מצב חירום בציבור; או לעודד מרידה כללית במדינה".⁵ מעשי טרור יכולים להתבצע על ידי מדינות, גורמים מדינתיים, גורמים שאינם מדינתיים, ארגונים או יחידים, וזאת בניסיון להשיג יעדים מסוימים או להשליט ערכים רצויים. הגדרה זו רלוונטית במיוחד בהקשר הניגרי, שם הממשלה נוטה לעשות שימוש בטרור נגד אזרחיה שלה.

לנוכח השאלה עד כמה המדינה מסוגלת להתמודד עם ארגוני טרור, ניתן לשלוף מתוך הספרות הקיימת שתי גישות מתחרות למלחמה בטרור: כפייה או פיוס. לב הוויכוח הוא השאלה האם המדינה צריכה להשליט מדיניות מחמירה שתכליתה להעניש טרוריסטים, וכך להרתיע מעשים כאלה בעתיד, או שמא עליה להתמקד בסיבות השורש ולהפחית את התמריצים לפנות לטרור.⁶ במילים אחרות,

האם מדיניות של כפייה מרתיעה טרור, או שהיא יוצרת מעגל אכזרי של אלימות? שאלה זו, שאין עליה הסכמה רבה, עלתה ביתר שאת לאחר מתקפת הטרור של 11 בספטמבר 2001.⁷

גישת הכפייה כוללת שימוש בכוח פיזי מצד הממשלה, במטרה לפגוע או להרוג את הטרוריסטים או שולחיהם. שימוש כזה מתרחב לכדי טרור מדינתי, חיסולים, ירי טילים ופלישות. מדינות רבות תומכות בגישת הכפייה, והיא גם מאפיינת את מדיניות התגמול של ישראל ואת המערכה העולמית שמנהלת ארצות הברית נגד הטרור.⁸ הלוגיקה שמאחורי גישת הכפייה היא ההנחה שפעולת תגמול תיצור תדמית לפיה סופם של טרוריסטים להיענש, וכך תניא אותם מפעולות דומות בעתיד. בהמשך לכך, מדינות שלא מגיבות בהפעלת כוח, או שנענות לתביעות של טרוריסטים, מואשמות כמציגות עמדה רכה מדי, המעודדת טרור.⁹

גישה פייסנית פירושה שעל המדינה להתייחס לסיבות המהותיות לטרור ובכך להפחית את הלגיטימיות של תביעות הטרוריסטים ואת דבקותם במטרה. מדינות עושות שימוש בפייסנות כדי לפתור משברים או כדי לסכל משברים עתידיים, באמצעות משא ומתן עם טרוריסטים.¹⁰ דוגמאות לויתורים הם רפורמה חברתית, שחרור אסירים או משא ומתן עם מדינה הנותנת חסות לטרור. המבקרים את גישת הפייסנות טוענים כלפיה שהיא מהווה כניעה לתביעות הטרור, למרות שהיא כוללת גם ניסיונות לשכנע ארגוני טרור ותומכיהם לנטוש את הטרור באמצעות הבטחה לשינויים.¹¹ המתנגדים לגישת הכפייה טוענים שלא רק שהיא נכשלת בהרתעת הטרור, אלא שהיא גם מגבירה את ההתנגדות לממשלה ומובילה למעגלים של אלימות. צפון אירלנד, ישראל וצ'צ'ניה ממחישות התנהגות מדינית שלא רק שכשלה בעצירת הטרור, אלא גם האריכה את משך האלימות.¹²

המתנגדים לגישה זו גם מפנים את תשומת הלב לאסטרטגיה ה"תוקפנית" שאפיינה את ממשל הנשיא בוש בארצות הברית, שלעתים קרובות מדי הייתה "בלתי מועילה והרסנית כלפי לעצמה",¹³ כשהיא מסכנת שיתופי פעולה בין-לאומיים במלחמה בטרור ומספקת תחמושת למאמצי הגיוס של טרוריסטים במזרח התיכון ובמקומות נוספים.

אני טוען נגד "אסטרטגיית ההרג" המונעת משיקולי ביטחון בלבד ואביא דוגמאות לכך שהרג נוסף רק מגביר את הטרור. הרתעה אינה כלי טוב מול טרוריסטים המוכנים להקריב את חייהם. עוד אטען כי מדינות הנלחמות בטרור מחוץ לגבולותיהן, כמו ארצות הברית, בריטניה וצרפת, צריכות ללמוד מהניסיון הניגרי של מלחמה ב"בוקו חראם" ולהסיק מכך ש"הכרזת מלחמה על הטרור" רק מייצרת מעגל דמים אכזרי של טרור והתדרדרות לאלימות שאין לה סוף. הסתמכות על כוח קשה במלחמה בטרור מחמיצה את טבעו הדתי ומחמירה את האיום בצורה

ניכרת. במקום זאת, אני טוען לגישת אל-הרג, שמזהה את המוטיבציות והמחאות של ארגוני הטרור ומנסה להתמודד אתן.

גישת אל-הרג כוללת תפיסות של שלום (היעדר מלחמה או תנאים מעודדי מלחמה), אי-אלימות (פסיכולוגית, פיזית או מבנית), ו"הימָסה" (Ahimsa, בתרבות ההינדית – הימנעות מגרימת נזק במחשבה, במילים ובמעשים).¹⁴ קיומה של תפיסת האל-הרג מקבל גיבוי על ידי התזה פורצת הדרך של גלן פייג' (Paige), שמראה בצורה משכנעת שפחות ממחצית האחוז מכל בני האדם הרגו אי פעם בני אדם אחרים.¹⁵ פייג' מגדיר חברה ללא הרג כ"קהילה אנושית, מהקטנה ביותר ועד הגדולה ביותר, ממקומית ועד גלובלית, המאופיינת בכך שאינה הורגת בני אדם, אין בה איומים להריגה, אין בה נשק המיועד להרוג בני אדם, אין הצדקות להשתמש בנשק כזה, ואין תנאים חברתיים התלויים באיום להשתמש בכוח קטלני או בשימוש בו בפועל לצורך שימור מצב קיים או שינויו".¹⁶ הנקודה המעניינת בטיעון של פייג' היא שמבנים רחבים בחברה אינם זקוקים ליכולת הרג כתנאי חיוני לשינוי או לשימור. טענה זו קוראת תגר על האמונה ארוכת השנים שהרג הוא תכונה בלתי נמנעת ביחסי אנוש – אמונה שממשיכה להזין (בשגגה) את המלחמה העולמית בטרור. האסלאם הקיצוני, שהמאמר הנוכחי מתמקד ישירות בו, הוא תוצר לוואי של מספר התפתחויות היסטוריות, לרבות ליקוי תפקודי של החברות המוסלמיות בתחום הכלכלי, המדיני והחברתי, שחוסם את התפתחותן. החסרונות בחברות אלה פתחו פתח לקיצוניים לנצל תחושה של השפלה תרבותית ולקרוא מחדש את ההיסטוריה המוסלמית דרך דוקטרינה שמאשימה ומתעבת את "המערב". כפי שאסביר בהמשך על פי המקרה של "בוקו חראם", חלק מהבעיה הוא שארגונים ג'יהאדיסטיים מוסיפים את המרכיב הדתי לתוך הקלחת הרוותחת של התמרמרות על שחיתות, דיכוי, עוולות וחלוקה לא הוגנת של עושר וכוח, כפי שטוען דניאל בנג'מין, "במרבית המדינות המוסלמיות קיים זעם אמיתי כלפי השלטון והשחיתות, שהופך למוקד קובלנה מרכזי של ג'יהאדיסטים, המדברים על השליטים ה'בוגדים', וכך מתרגמים את הזעם לביטוי דתי".¹⁷

אסטרטגיה צבאית המונעת משיקולי ביטחון בלבד מעניקה בדרך כלל יתרונות נוספים לאסלאמיסטים קיצוניים. הם צוברים ניסיון בטקטיקות, ויוצרים רשתות חדשות של תמיכה וקשרים חברתיים עם קבוצות שונות, במטרה להניב שיתופי פעולה בעתיד. אסטרטגיה זו גם מעניקה להם הזדמנות לגייס עוד כספים ולרכוש נשק וציוד נוספים. יתרה מכך, השימוש בכוח צבאי כאסטרטגיה למלחמה בטרור אינו רצוי, עקב טבעו שאינו מבחין בין הנפגעים ויוצר לעיתים קרובות ניכור דווקא בקרב אותם יחידים בקהילה שלא היינו רוצים לראות בהקצנתם. זאת ועוד, פעולה צבאית כנגד יעדי טרור מסתיימת לא פעם במותם של אנשים חפים מפשע, גם אם ננקטו כל אמצעי הזהירות הנדרשים, כפי שמוכיחות התגובות הצבאיות הלא

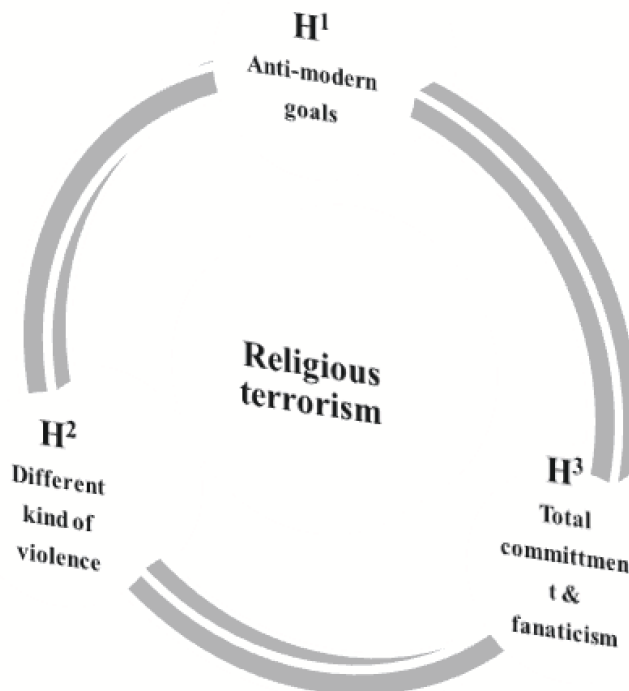
מתונות והתמוהות משהו לפעולות הטרור של "בוקו חראם" – תגובות שהביאו ליותר נזק לניגריה מאשר תועלת.

להבין את הטרור הדתי

לדבק שמחבר דת וטרור יש שורשים ארוכים במחקר המערבי. הרעיון של "טרור דתי" מקורו במאמר פרי עטו של דיוויד רפפורט,¹⁸ שניתח את השימוש בטרור בשלוש הדתות המונותאיסטיות. המאמר האקדמי נתן השראה לעבודות דומות רבות שביקשו להסביר "מדוע אלימות ודת צמחו שוב ובצורה כה דרמטית בנקודה מסוימת בהיסטוריה, ומדוע ניתן למצוא אותן פעמים כה רבות כרוכות זו בזו".¹⁹ במילותיו של סקוט אפלבי: "מדוע נדמה שדת זקוקה לאלימות, ואלימות זקוקה לדת?".²⁰ לפי אסכולה זו, הטרור הדתי התעלה מעל להיותו כותרת פשוטה, והפך למערך של מאפיינים תיאוריים ותביעות מהותיות שגורמים להגדרתו כ"סוג" ספציפי של אלימות פוליטית, השונה מהותית מצורות קודמות או אחרות של טרור.²¹

הטענה על טבעו המיוחד של הטרור הדתי נשענת על מספר השערות מרכזיות, ששלוש מהן מובאות בקצרה להלן (ראו תרשים 1).

תרשים 1: שלוש השערות על הטרור הדתי

השערה 1: טרוריסטים דתיים מחזיקים באמונות אנטי-מודרניות שעושות אידיאליזציה לעבר ומבקשות להחזיר את החברה לימי קדם, ולכן יתנגדו בהכרח לדמוקרטיה ולקדמה.

אודרי קרונין גורסת כי "דומה שכוחות ההיסטוריה דוחפים את הטרור הבין-לאומי בחזרה לזמן הרבה יותר קדום, המרמז על התנהגות של טרוריסטים 'קדושים' [...]. כפי שנראה בברור בארגון טרור דוגמת 'אל-קאעידה'²². מארק יורגנסמאיר מחזיק בדעה שטרור דתי חותר לעבר "אג'נדה פוליטית אנטי-מודרנית"²³. כמו כן נטען שטרוריסטים דתיים מחזיקים במטרות שהן מוחלטות, קשיחות, לא ריאליסטיות, מתרחקות מפרגמטיות פוליטית ועיונות משא ומתן.²⁴ במאמרו המצוין "מקורות הטרור החדש" קובע מתיו מורגן: "הטרוריסטים כיום לא מעוניינים לשבת לשולחן; הם רוצים להרוס את השולחן ואת כל מי שיושב סביבו".²⁵ דניאל ביימן מציין לגבי "אל-קאעידה": "בשל היקף מחאותיו, האג'נדה הרחבה שלו שמבקשת לפצות על השפלות, והשקפת העולם המורעלת שמאדירה את הג'יהאד כפתרון, פיוס אל-קאעידה יהיה קשה בתיאוריה ובלתי אפשרי במעשה".²⁶ השקפה זו נתמכת על ידי דניאל בנג'מין, שגורס כי שלא כמו מרבית ארגוני הטרור, "אל-קאעידה" נמנע מלצבור הישגים ואינו מבקש להיות שותף למשא ומתן כלשהו. הוא מחפש להשיג את יעדיו המרכזיים, הכוללים הגדלת מספר המוסלמים, באמצעות אלימות".²⁷

השערה 2: טרוריסטים דתיים מיישמים סוג אחר של אלימות בהשוואה לטרוריסטים חילוניים

הטענה היא שעבור טרוריסט דתי, "אלימות היא [...] פעולה מקודשת או חובה שמימית, שמתבצעת בתגובה ישירה לתביעה תיאולוגית כלשהי",²⁸ וזאת בניגוד לאמצעים טקטיים המשרתים יעד פוליטי. יתרה מכך, היו מי שהעלו את הסברה, שמשום שטרוריסטים דתיים מחזיקים במטרות טרנסצנדנטליות, מעורבים במלחמה קוסמית ונעדרים ציבור בוחרים ממשי, הם אינם מוגבלים באלימות שלהם, ולכן מ-מצים עימות אלים מתוך נקודת מבט אפוקליפטית: "מה שהופך את האלימות הדתית לפרועה ואכזרית במיוחד הוא שהדוגלים בה גייסו דימויים דתיים של מאבק אלוהי ומלחמה קוסמית לשירות המאבקים הפוליטיים הגשמיים שלהם".²⁹ מסיבה זו, פעולות של טרור דתי הן לא רק טקטיקות במאבק פוליטי, אלא גם תזכורת לעימות רוחני הרבה יותר גדול. משום כך, טרוריסטים דתיים מכוונים למרב הקורבנות ומוכנים להשתמש אפילו בנשק להשמדה המונית,³⁰ כפי שמנסח זאת מגנוס רנסטרופ: הם "יחסית בלתי מרוסנים בשימוש הקטלני וחסר ההבחנה שהם עושים באלימות, [מכיוון שהם נעדרים] מגבלות מוסריות לשימוש באלימות".³¹

השערה 3: לטרוריסטים דתיים יש יכולת לעורר מחויבות טוטאלית ופנאטיות בקרב אנשיהם.

יש הטוענים כי טרוריסטים דתיים מאופיינים בכך שהם שמים בצד את הספק ומאמצים השקפת עולם לפיה "המטרה מקדשת את האמצעים". זאת, בניגוד לגישות ה"בוגרות" יותר כביכול של הארגונים החילוניים.³² מארק יורגנסמאייר גורס כי "תופעות מטרידות אלו לוו בטענות נמרצות לצידוק מוסרי ולאבסולוטיזם מתמשך, המאופיינות באינטנסיביות של הלהט האקטיביסטי הדתי".³³ היו מי שגרסו כי במקרים מסוימים, המוחלטות של נקודת המבט הדתית וההבטחות לעולם הבא הן הגורמים המניעים הראשיים בדחיפת צעירים מנוכרים וחסרי ביטחון, המגיעים משולי החברה, להצטרף לארגוני טרור דתיים כאמצעי של העצמה פסיכולוגית. עוד נטען, שצעירים מנוכרים ומחוסרי כוח הנוחים להשפעה נחשפים לשטיפת מוח ולהשפעה פסולה מצד ג'יסים, מטיפים קיצוניים או חומרים באינטרנט.³⁴

בהמשך המאמר אסתמך על שלוש ההשערות הנוגעות לטרור הדתי כדי להסביר את המערכה האלימה שמנהל "בוקו חראם" בניגריה.

טרור דתי: המקרה של "בוקו חראם"

"אנו חוזרים ומצהירים שאנו לוחמים בשם הג'יהאד (מלחמה דתית) בניגריה, ושהמאבק שלנו מתבסס על המסורת של הנביא הקדוש. לעולם לא נסכים לאף מערכת ממשלתית, למעט משטר האסלאם, משום שזו הדרך היחידה לשחרור המוסלמים [...] אנחנו לא מאמינים במערכת המשפט הניגרית ונילחם בכל מי שיסייע לממשלה בביצוע מעשים לא חוקיים".³⁵

מוחמד יוסוף, שנולד ב-29 בינואר 1970 בכפר ג'ירג'יר שבמדינת יוֹבָה בניגריה, הקים את "בוקו חראם" בשנת 2002 במטרה לבסס את משטר השריעה במדינת בֹּורְנוֹ שבצפון ניגריה. יוסוף הקים מתחם דתי בעיר הולדתו, שכלל מסגד ובית ספר, אליו נרשמו תלמידים רבים ממשפחות עניות מכל רחבי ניגריה ואף מארצות שכנות. למעשה, למרכז היו מטרות פוליטיות נסתרות, ועד מהרה הוא החל לפעול גם כבסיס לגיוס ג'יהאדיסטים לעתיד שיילחמו נגד המדינה. "בוקו חראם" מצא תמיכה בקרב האוכלוסייה המנוכרת והענייה בצפון ניגריה, אשר רבים בה נמשכו לאופן שבו גינה הארגון את האליטות השולטות במדינה, אותן כינה מושחתות ובוגדות.³⁶ "בוקו חראם" הצליח למשוך אליו יותר מ-280,000 חברים מכל צפון ניגריה, וכן מניג'ר ומצ'אד, ושפתו הייתה ערבית בלבד.³⁷

האידיאולוגיה של "בוקו חראם" נעוצה בסלפיזם הרדיקלי – מיעוט קטן באסלאם שמקורו במאה התשיעית לספירה, ומאפייניו העיקריים התגבשו סביב הגותו של המלומד האסלאמי בן המאה ה-14 תקי אל-דין אחמד אבן תימייה

(מת בשנת 1328). המאפיין את הסלפיזם הוא קריאה למוסלמים לחזור לאסלאם הטהור של דור הנביא מוחמד ושני הדורות שאחריו. המוסלמים בתקופה קדומה זו נקראו "אל-סלף אל-סאלח" (האבות הקדושים), ומכאן השם סלפים. "בוקו חראם" מציג אידיאולוגיה מגובשת, ועבור חלק מהמוסלמים גם אותנטיות משכנעת, בשל השימוש שהוא עושה בטקסטים מוסלמיים קאנוניים. לדוגמה, ידוע כי חסידי "בוקו חראם" מושפעים מהביטוי בקוראן הקורא לפנאטיות ולמחויבות טוטאלית (ראו השערה 3): "כל מי שאינו מציית לדבריו של אללה נמנה על הפושעים".³⁸ חברי הארגון רואים זאת כחובתם וכמטרתם להיות מעורבים במאבק אלים נגד "אויבי האסלאם", הן בארצם והן מחוצה לה. הם רואים בהפלת הממשלות החילוניות פעולה מוצדקת, מכיוון שהשליטים שם נתפסים כמי שמסכימים או נוטים לדרכם של אויבי האסלאם.

"בוקו חראם", כפי שמעיד שמו, מתנגד נחרצות למה שהוא רואה כפלישה מערבית שהורסת את המסורת והערכים של הקהילות המוסלמיות בצפון ניגריה. המנהיג הראשון של הארגון, מוחמד יוסוף, אמר בראיון ל-BBC ב־2009: "השכלה בסגנון מערבי מכניסה נושאים הסותרים את האמונה שלנו באסלאם".³⁹ במקום אחר טען המנהיג הכריזמטי של הארגון: "אדמתנו הייתה מדינה מוסלמית לפני שהאדונים הקולוניאליסטיים הפכו אותה לאדמת פֶּאפִּיר (כופרים). המשטר הנוכחי מנוגד לאמונה האסלאמית האמיתית".⁴⁰ לכן, "בוקו חראם" מציג עצמו בברור כארגון עם מטרות המתנגדות למודרניות, ומבקשות להחזיר את החברה לימי העבר הנתפסים כאידיאליים (ראו השערה 1).

"בוקו חראם" הפך לארגון אולטרה קיצוני ב־2009, בעקבות עימותים בינו לבין גופי הביטחון המקומיים במדינת פֶּאוצ'י שבניגריה. כוחות הביטחון עסקו באכיפת חוק חדש שחייב אופנוענים בכל רחבי המדינה לחבוש קסדות. העימות האלים החל בתהלוכת לוויה של "בוקו חראם" במיידוגורי, לאחר שחברי הארגון האבלים לא קיימו את חוק חבישת הקסדה. אנשי ביטחון, שנמנו על כוח משימה מיוחד למלחמה בשוד שהורכב מאנשי משטרה וצבא, פתחו באש על משתתפי הלוויה והרגו 17 מהם. מוחמד יוסוף תבע עשיית צדק, אבל "הרשויות לא חקרו את השימוש המוגזם בכוח ולא התנצלו על הירי".⁴¹ ב־21 ביולי 2009 פשטו כוחות הביטחון על מקום המסתור של הארגון בבאוצ'י והחרימו חומרים להכנת מטעני חבלה.

בעקבות הפעולה נגדו החליט "בוקו חראם" לעבור למתקפות נקמה. ב־26 ביולי העלו חברי הארגון באש תחנת משטרה בדוֹצֶן-טֶנְשִׁי שבפאתי באוצ'י. בפעולה נהרגו חמישה מחברי הארגון, וכמה מקציני המשטרה נפצעו קשה. בתגובה פשטו המשטרה והצבא על מסגד ובית בבאוצ'י, שם התכנסו חברי הארגון, והרגו עשרות מחבריו. המשטרה דיווחה כי 52 מחברי הארגון, וכן שני קציני משטרה וחייל,

נהרגו בתקרית האלימה. יוסוף נשבע להשיב מלחמה, כשהוא מצהיר שהוא מוכן להילחם עד מוות כדי לנקום את הרג חבריו. נאמן להבטחתו, הוא הוביל את אנשיו במתקפות מתואמות ברחבי מיידוגורי, כשהם תוקפים תחנות משטרה ובתים של קציני משטרה, לרבות כאלה שפרשו. כמו כן, הם הציתו כנסיות ופשטו על הכלא המרכזי, כשהם משחררים אסירים והורגים את הסוהרים.

בתגובה לכך הוקף ב־28 ביולי המתחם של יוסוף על ידי חיילי צבא ניגריה. רבים מאנשיו נאסרו ולפחות כמה עשרות מהם נהרגו כשהיו כבר בידי המשטרה.⁴² ב־29 ביולי פשטו כוחות הביטחון שוב על מקום מסתור של הארגון בפאתי העיר והרגו לפחות 43 מאנשיו של יוסוף.

המהומות שכחו זמנית לאחר שכוחות הביטחון הניגריים לכדו והרגו את מוחמד יוסוף עצמו וכאלף מאנשיו. מותם של יוסוף ושל רבים מחברי "בוקו חראם" דחף את התנועה לשנות את המבנה שלה לכדי רשת של תאים מחתרתיים עם מנהיגות סמויה. מצב זה הפך כל פתרון צבאי של בעיית הטרור של "בוקו חראם" לאשליה.⁴³ התנועה הייתה רדומה כשנה, ואז הגיחה מחדש ב־2010 עם מתקפות מתוחכמות יותר, שלפי ההשערה נתמכו על ידי ארגוני ג'יהאד עולמי, כמו "אל־קאעידה" באזור המגרב, "אל־שבאב" בסומליה, "קרן אל־מונתדה" וארגון "החברה האסלאמית העולמית". הפנייה לאלים מצד ממשלת ניגריה כדי לעצור את האיום של "בוקו חראם" הסתיימה, אפוא, בהקצנת הארגון ובדחיפת מנהיגיו לחבור עם תנועת הג'יהאד העולמי כאסטרטגיה של הישרדות.

דרך הפעולה של "בוקו חראם" התאפיינה מאז בשימוש במחבלים מתאבדים וברוצחים על אופנועים, שהרגו שוטרים, פוליטיקאים, וכן כל מי שיצא נגדם, לרבות איש דת מוסלמי שמסר מידע על מקום הימצאותם לרשויות הביטחון. ב־2012 יצא "בוקו חראם" למספר מתקפות נגד קציני משטרה, כשהוא תובע לשחרר את כל האסירים חברי הארגון ולהעמיד לדין את האחראים להרג מנהיגו.⁴⁴ ביוני ובאוגוסט 2011 פוצצו טרוריסטים של הארגון את מטה משטרת ניגריה ומטה האו"ם בבירת ניגריה, אבוג'ה. במתקפות שביצע הארגון בעשרת החודשים הראשונים של שנת 2012 נהרגו מעל 900 איש – יותר ממספר הקורבנות בשנים 2010 ו־2011 גם יחד.⁴⁵ ב־6 ביולי 2013 פשטה קבוצה של אנשים שנחשדו כחברי "בוקו חראם" על

פנימייה במדינת יובה, בצפון־מזרח ניגריה, ושרפה למוות 29 תלמידים ומורה.⁴⁶ בעקבות הטבח הנוראי, פרסם המנהיג הנוכחי של הארגון, אבו באֶכֶר שְקָאו, סרטון וידאו בן 15 דקות ובו קריאה לבצע מתקפות דומות. תוך שהוא חוזר על עמדת הארגון המתנגדת לדמוקרטיה ולקדמה (ראו השערה 1), הצהיר שקאו בסרטון באופן שאינו משתמע לשתי פנים: "הקוראן מלמד שעלינו להתרחק מדמוקרטיה, מהחוקה ומהחינוך המערבי". ואכן, במרחץ הדמים האחרון, שהיה במדינת בֶּוֹרְנוֹ, רצחה קבוצה של אסלאמיסטים, כפי הנראה חברי "בוקו חראם", 44 מתפללים

במסגד. מקרים אלה מעידים על טיבה של האלימות חסרת ההבחנה שנוקטים חברי הארגון ועל היעדר כל מגבלה מוסרית מצדם (ראו השערה 2).

"בוקו חראם" והג'יהאד העולמי

אחת מהשאיפות המרכזיות של ארגון "בוקו חראם" היא להפוך לשחקן מרכזי בג'יהאד העולמי, שהמלחמה לקידומו מתנהלת בידי ארגוני טרור על-לאומיים, כמו "אל-קאעידה" על סניפיו במאלי ובכל אזור הסאהל, ו"אל-שבאב" הסומלי. האוכלוסייה המוסלמית באפריקה, הצומחת במהירות, הפכה ליעד לגיוס לארגוני הג'יהאד, וחלקים מהסאהל הפכו למקלט בטוח לגורמים הקיצוניים של אזור המגרב. לא היה זה מפתיע אם "בוקו חראם" יחליט לנצל אזורי מוכי סכסוכים אלה, ולהצטרף למוג'הדין (לוחמי הג'יהאד) בארצות ערב ובמדינות נוספות, כמו צ'צ'ניה ואפגניסטן. ידוע שחברי הארגון התאמנו ביחד עם ארגון "אל-שבאב" הסומלי, ואחרים מקרבים גם לחמו במאלי לצד ארגונים המסונפים ל"אל-קאעידה". יהיה זה איום משמעותי על המשטר המצרי ועל ישראל אם הם גם יצטרפו לארגוני ג'יהאד בחצי האי סיני.

"בוקו חראם" גם הגביר את מאמצי התעמולה שלו שנועדו להפגין סולידריות עם "אל-קאעידה" וסניפיו. ביולי 2010 פרסם מנהיג הארגון, אבו באכר שקאו, הצהרה ברשת המהללת את "אל-קאעידה", והביע את תנחומיו לתא "אל-קאעידה" בעיראק על שאיבד את אבו איוב אל-מסרי ואבו עומר אל-בגדאדי, שניים מהפעילים המובילים של הארגון שם. בסרטון וידאו נוסף, שפורסם בנובמבר 2012, הביע שקאו תמיכה מלאה בג'יהאד באפגניסטן, בפקיסטן, בקשמיר, בצ'צ'ניה, בעיראק, בערב הסעודית, בתימן, בסומליה, באלג'יריה, בלוב ובמאלי. בסרטון, שאורכו 39 דקות, נראה שקאו כשהוא נואם בערבית, קורא ללוחמי הג'יהאד "אחים" ויוצר בכך את הרושם שהוא פונה למנהיגי "אל-קאעידה" ולמשפחת הג'יהאד הרחבה.⁴⁷ באוגוסט 2011 טען גנרל קרטור האם, מפקד הכוחות האמריקאיים באפריקה (AFRICOM), כי "אל-קאעידה" ו"אל-שבאב" מממנים את "בוקו חראם", וכן ששני ארגוני הטרור הג'יהאדי העולמי האלה מתאמנים ביחד עם "בוקו חראם" ומסתייעים בלוחמיו. הוא תיאר זאת כ"דבר המסוכן ביותר שיכול להתרחש, לא רק לאפריקנים, אלא גם לנו".⁴⁸ בנובמבר אותה שנה אמר סגן שר החוץ של אלג'יריה, עבד אל-קאדר מְסאהל, כי "אין ספק שמתקיים תיאום בין 'בוקו חראם' לבין 'אל-קאעידה'", כשהוא מצטט דוחות מודיעין ומתייחס לשיטות פעולה משותפות.⁴⁹ שינוי משמעותי ביעדים האידיאולוגיים והאסטרטגיים של "בוקו חראם" ניתן לראות בפיצוץ מכונית התופת בבניין האו"ם באבוג'ה על ידי מחבל מתאבד ב-2011. זו הייתה הפעם הראשונה שהארגון תקף מטרה שבמובהק אינה ניגרי, וזאת בעקבות מתקפות של "אל-קאעידה" על יעדים של האו"ם באלג'יריה ומתקפות של

"אל-שבאב" על מתקני האו"ם בסומליה.⁵⁰ ב-24 בנובמבר 2012 אישר דובר הארגון, אבו אל-קעקע, את החשד: "נכון שיש לנו קשרים עם אל-קאעידה. אנחנו עוזרים להם והם עוזרים לנו".⁵¹ הארגון גם אישר את קשריו עם סומליה. בהצהרה שכנראה פורסמה מטעם הארגון: "בקרוב מאד נצא במלחמת ג'יהאד [...]. אנחנו מבקשים להודיע לכל שהג'יהאדיסטים שלנו הגיעו לניגריה מסומליה, שם קיבלו אימון אמיתי בלוחמה מהאחים שלנו, שהפכו את המדינה לבלתי ניתנת לשליטה [...]. הפעם המתקפות שלנו יהיו חזקות ורחבות יותר מבעבר".⁵² מאז הגביר הארגון את פיגועי ההתאבדות בניגריה, שמספרם הגיע לפחות ל-19 פיגועים ביעדים שונים, לרבות כנסיות, מסגדים, בתי בירה, מערכות עיתונים, פקידי ממשלה וכוחות הביטחון.⁵³ ב-2012 הוסיף משרד החוץ האמריקאי את מנהיג "בוקו חראם", שקאו, לרשימת הטרוריסטים המבוקשים. לאחרונה הכריזה ארצות הברית על פרס בסך שבעה מיליון דולר עבור לכידתו, כשהיא מציבה אותו בכך בין מנהיגי הג'יהאד המבוקשים ביותר.⁵⁴ ארבעה מנהיגים נוספים של "אל-קאעידה" באפריקה נכללו גם הם ברשימת המבוקשים שתמורתם יינתן "פרס למען עשיית צדק". משרד החוץ האמריקאי ציין ש"בוקו חראם" וסניף "אל-קאעידה" בתימן ובערב הסעודית משתפים פעולה במטרה "לחזק את היכולת של 'בוקו חראם' להוציא לפועל מתקפות טרור".⁵⁵

אם "בוקו חראם" יחליט להגביר את פעילותו העולמית מעבר לגבולות ניגריה, הוא יציב בכך איום ממשי על יעדים נוספים של הג'יהאד העולמי. כפי שהוזכר לעיל, חצי האי סיני ושדה הקרב בסוריה עשויים להפוך אז לסיבה לדאגה למדינות השכנות.

תגובת ניגריה

ג'פרי סיאול אמר פעם כי "דת היא לא הסיבה לסכסוך דתי, אבל עבור רבים היא מספקת את קו השבר שלפיו נחלקות הזהות הקבוצתית והתחרות על המשאבים".⁵⁶ בהקשר זה יש לראות את העובדה שהרוב המכריע של האוכלוסייה בניגריה חי בעוני (75 אחוזים מתושבי הצפון, בהשוואה ל-27 אחוזים מתושבי הדרום הנוצרי) – אחד הגורמים לתופעות ההתמרדות האלימה במקום, כמו של "בוקו חראם". על פי דוח עדכני של "Human Rights Watch" על צפון ניגריה, אבטלה, היעדר הזדמנויות כלכליות וחוסר שוויון בחלוקת העושר הם מקור לתסכול עמוק בחלקים של הצפון המוסלמי.⁵⁷ היקף הקיפוח היחסי בצפון ניגריה הוביל כמה חוקרים לטעון כי "ממדים דתיים של העימות הובנו בצורה שגויה כאילו הם המניע העיקרי לאלומות, בעוד שלמעשה, השורש לכך הוא שלילת זכויות אזרח וחוסר שוויון".⁵⁸ אין להטיל ספק במיומנות שבה "בוקו חראם" ניצל את הנסיבות הקיימות של קיפוח יחסי ועוול פוליטי בצפון ניגריה כדי לקדם את חזונו להפוך את ניגריה

למדינה אסלאמית הפועלת לפי חוקי השריעה. לצד זאת, טענתי היא שיש לזהות את שורשי המפנה שעשה הארגון לעבר אלימות קיצונית באירוע של חיסול מנהיגו, מוחמד יוסוף, ללא משפט, וכן בפעולות המתמשכות של מאסרים שרירותיים, עינויים והרג של חברי הארגון בידי כוחות הביטחון הניגריים. עד 2009, "בוקו חראם" נתפס כארגון רדיקלי, אך לא כאולטרה-אליים.⁵⁹ חיסול מייסדו של "בוקו חראם" בעודו תחת חסות המשטרה הצית תגובה עזה בקרב חברי הארגון, שהפכו את יישוב החשבון עם המשטרה והצבא למטרתם העיקרית.⁶⁰ בסרטון וידאו שפורסם ביוני 2010, נשבע אבו באכר שקאו, מנהיג הארגון שהחליף את מוחמד יוסוף, לנקום את מותם של חבריו. בסרטון האופייני לסגנון של "אל-קאעידה" איים שקאו: "אל תחשבו שהג'יהאד נגמר, הוא רק התחיל".⁶¹ אין זה, לפיכך, צירוף מקרים שבין ינואר לספטמבר 2012, לפחות 119 קציני משטרה ניגריים קיפחו את חייהם במתקפות שנחשדו כפעולות של "בוקו חראם" – כאמור, יותר מאשר בכל 2010 ו-2011 ביחד.⁶²

כיצד הגיבה ממשלת ניגריה לפעולותיו של "בוקו חראם"? ניתן לזהות שתי גישות מרכזיות בתגובתה: פיוס וכפייה. הגישה הפייסנית, שהיא נדירה לממשלה הניגרית, כללה משא ומתן פוליטי עם כל המעורבים בעימות עם "בוקו חראם". גישת "הג'זר" ברמת המדינה הייתה בהיקף קטן, ננקטה לעתים רחוקות מדי, ועירבה ניסיונות של הידברות והתקרבות לאנשי הארגון המורד. במסגרת ניסיון ראוי לציון שנעשה לאחרונה לשאת ולתת עם הארגון, הקים הנשיא ג'ונתן ועדת חנינה בת 26 חברים, שנועדה לקיים "דיאלוג ופתרון בדרכי שלום לאתגרי הביטחון בצפון". הוועדה, שכללה פקידי ממשלה לשעבר ובהווה, אנשי דת ופעילי זכויות אדם, קיבלה שלושה חודשים כדי לנסות ולשכנע את חברי הארגון להניח את נשקם בתמורה לחנינה מהמדינה ולהשתלבות בחברה.⁶³ ראש הארגון, שקאו, הגיב להפצרות של הממשלה הניגרית שיבקש חנינה באומרו שארגונו לא ביצע כל פשע, ולכן אין לו צורך בחנינה. שקאו טען שהממשלה הניגרית היא זו שביצעה פשעים נגד המוסלמים, ובמילותיו: "למרבה ההפתעה, הממשלה הניגרית מדברת על הענקת חנינה לנו. איזה פשע עשינו? להיפך, אנחנו אלה שצריכים להעניק לכם חנינה".⁶⁴ שקאו נשבע שלא לעצור את הג'יהאד של ארגונו להקמת מדינה אסלאמית בניגריה שתפעל תחת חוקי השריעה.⁶⁵

פחות משבוע לאחר ש"בוקו חראם" דחה את הצעת החנינה של ממשלת ניגריה ונאמן לשבועתו ביצע הארגון שתי מתקפות אלימות בזו אחר זו בצפון המדינה. בראשונה הטילו אנשי הארגון מצור על העיר באָאמָא שבמדינת בורנו, כשהם הורגים 55 בני אדם, רובם אנשי משטרה וביטחון, ומשחררים יותר ממאה אסירים מהכלא. כמה ימים לאחר מכן הרג הארגון 53 בני אדם והעלה באש 13 כפרים במרכז ניגריה.⁶⁶ לנוכח פרץ האלימות הקשה הכריז הנשיא ג'ונתן על מצב חירום

בשלוש מדינות הצפון – בורנו, אֶדְמָאוֹה ווינבה – שם היה הארגון פעיל ביותר, וזאת בניסיון להחזיר את הסדר על כנו ולהוציא את השליטה מידי הטרוריסטים.⁶⁷ לפי ג'ונתן, "אנו ניצבים לא רק בפני מיליטנטיות ופשיעה, אלא מול מרד מצד ארגוני הטרור, מה שמציב איום חמור ביותר על האחדות הלאומית ועל השלמות הטריטוריאלית שלנו".⁶⁸ הנשיא נשבע "לנקוט כל פעולה נדרשת [...] כדי לשים קץ למורדים ולטרוריסטים שחומקים מעונשם".⁶⁹ לשם כך, הקימה ממשלת ניגריה "כוח משימה צבאי משותף מיוחד" שזכה לשם "מבצע להשבת הסדר", שהופקד על מרדף ולכידה של חברי הארגון ואיתור מקומות המסתור שלהם.

אין זו הפעם הראשונה שממשלת ניגריה מכריזה על מצב חירום כתוצאה ממתקפות "בוקו חראם". בעקבות שרשרת פיגועים שביצע הארגון בצפון ניגריה בסוף 2011, הכריז הנשיא ג'ונתן על מצב חירום שהשעה זכויות חוקתיות ב-15 אזורים בארבע מדינות צפוניות. מצב החירום נכשל כישלון חרוץ במטרתו לעצור את גל האלימות באזור וכמוהו נכשלו תקנות הכפייה שפורסמו באפריל 2012, אשר העניקו לכוחות הביטחון סמכויות חירום לפעול לחיסול האיום של "בוקו חראם". למעשה, במהלך ששת החודשים של מצב החירום הוציא הארגון לפועל יותר מתקפות והרג יותר אנשים מאשר בשנים 2010 ו-2011 גם יחד.⁷⁰ ההעדפה שנתנה ממשלת ניגריה לפתרון הצבאי אינה מפתיעה, אם זוכרים את דבריו של איש מדע המדינה הניגרי המנוח, פרופ' קלוד אָקָה: "המצב הפוסט-קולוניאלי בניגריה הפך יותר מדי פעמים לכלי לאלימות, מכיוון שהבסיס שלו בכוחות החברתיים נותר חלש מאד והוא נשען יותר מדי על כפיית הציות במקום על סמכות".⁷¹

בהיערכות הצבאית הגדולה ביותר בניגריה מאז מלחמת האזרחים של השנים 1967–1970, הורתה הממשלה הפדרלית להעביר כ-8,000 חיילים לאזור הצפון מוכה הטרור, כחלק ממתקפה צבאית נגד "בוקו חראם". עוצר הוטל על מיידוגורי, ו"כוח המשימה הצבאי המשותף" נעזר במתקפות אוויריות לתקיפת מעוזי הארגון. כמו כן הוטל מצור על הבסיס הוותיק של הארגון במיידוגורי במטרה לשקם את "השלמות הטריטוריאלית"⁷² של ניגריה. עם זאת, פעמים רבות מדי הואשמו אנשי "כוח המשימה הצבאי המשותף" בהרג אנשים חפים מפשע בשם מיגור הטרור. לדוגמה, במדינת בורנו ביצעו אנשי הכוח הרג לא חוקי, מעצרים המוניים והפחדות של תושבי בורנו חסרי האונים.⁷³ פעולת אנשי הכוח לא הייתה מבוססת על מודיעין, ובסופו של דבר הוא פשוט כיתר אזורים וביצע חיפושים מבית לבית, כשלפרקים הוא ירה בצעירים שהתגוררו באותם בתים.⁷⁴ הפשיטות הפכו כה תכופות, עד שהורים ביקשו מבניהם לברוח כל אימת שהתרחשה מתקפת טרור. לאחר סדרת ראינות מדגמיים עם תושבים במיידוגורי, דיווח ארגון Human Right Watch: "במהלך הפשיטות, חיילים שרפו בתים, חנויות ומכוניות, עצרו באקראיות גברים, ובחלק מהמקרים ירו בהם למוות בפתח החנות או הבית שלהם".⁷⁵

בחילופי אש שאירעו לאחרונה בין חיילי "כוח המשימה הצבאי המשותף" ובין אנשי "בוקו חראם" בֶּבְּגָה, ליד גבול ניגריה עם קמרון, נהרגו 187 בני אדם ו־77 נוספים נפצעו, אולם תושבי בֶּבְּגָה האשימו את חיילי הכוח ולא את אנשי הארגון בירי חסר הבחנה לעבר אזרחים ובהצתת אש במוקדים רבים בעיירת הדייגים ההיסטורית.⁷⁶

רק לעתים נדירות העמידו הרשויות הניגריות למשפט חיילים על פשעים נגד אזרחים. אחת הבעיות של השימוש בצבא ובמשטרה בצפון ניגריה היא שמדובר בכוחות לאומיים ולא מקומיים. פירוש הדבר הוא שהחיילים הפועלים בצפון המדינה לא חולקים רקע תרבותי ואתני עם האוכלוסייה המקומית.

לאחרונה פרסם שר החוץ של ארצות הברית, ג'ון קרי, הצהרה חריפה: "אנו [...] מודאגים מאד מההאשמות מבוססות לפיהן כוחות הביטחון הניגריים מבצעים הפרות בוטות של זכויות אדם, שבתורן רק מסלימות את האלימות ומזינות את הקיצונים".⁷⁷ יש לזכור, עם זאת, כי ארצות הברית עצמה אינה אמינה בצורה כזו המאפשרת לה להיות "מודאגת מאד" מהשימוש באלימות ומהפרות זכויות אדם בניגריה, וזאת לאור העובדה שהיא ממשיכה ליישם אסטרטגיה דומה ב"מלחמה העולמית בטרור" שהיא מנהלת במזרח התיכון ובאזורים נוספים.⁷⁸

טענתי היא שמדינות הנלחמות בטרור מחוץ לגבולותיהן, כמו ארצות הברית, בריטניה וצרפת, צריכות ללמוד מהניסיון הניגרי של המלחמה ב"בוקו חראם" ולהבין כי "הכרזת מלחמה על הטרור" היא מלחמה שאין לה סוף, מלחמה שרק מזינה מעגל אכזרי של טרור נוסף. גישה צבאית למלחמה בטרור, המונעת על ידי שיקולי ביטחון בלבד, לא רק שמתעלמת מתרבות ואורח חיים דמוקרטיים, אלא גם מקצינה עוד את ארגוני הטרור הדתיים ומחזקת את הנחישות הקולקטיבית של החברים בהם, שאינם צפויים להתפשר (שכן פשרה היא בגידה באמונותיהם). באופן דומה, איומים באלימות או במאסר כמעט שאינם מרתיעים, כפי שעולה מהצהרה של מנהיג "בוקו חראם": "מאז שפתחנו במלחמה מתמשכת זו, שהם קוראים לה מצב חירום [...] היו מקרים שחיילים שעמדו מולנו הסתובבו לאחור וברחו".⁷⁹ טענתנו של שקאו כי ידו של ארגונו היא על העליונה עומדת בניגוד להצהרת ממשלת ניגריה, לפיה "כוח המשימה הצבאי המשותף" מנצח במלחמה בטרור.

בסיכומו של דבר, מדינות הנלחמות בטרור חייבות ללמוד כי להכרזת מלחמה עליו יש יכולת מוגבלת בלבד לגרום לשינוי ממשי, מכיוון שהיא "אף פעם לא תוכל להתמודד עם התנאים המביאים גורמים [דוגמת 'בוקו חראם'] לדחות את הסדר הקיים ולפתח עמדות קיצוניות, או לבחור להשתמש באלימות מלכתחילה".⁸⁰ המלחמה העולמית בטרור עתידה להשיג "ניצחון פירוס", שרק יערער עוד יותר את סמכות הממשל, יגביר את הגיוס לארגוני הג'יהאד הקיצוני ואת התפשטותם

באפריקה, וסופו שיגרום להם לצבור עוצמה רבה יותר, כפי שמלמד המקרה של "בוקו חראם".

מאז עצמאותה, חסרה ניגריה תפיסה בת־קיימא של אסטרטגיה למלחמה בטרור – דוקטרינה שתנחה את פעולות המדינה, תסייע לשבש את גיוס הטרוריסטים ותשנה את הסביבה שבה הם מתגוררים לסביבה שבהדרגה לא תאפשר להם לפעול. מדיניות ניגרית אפקטיבית למלחמה בטרור אינה יכולה להסתפק באסטרטגיה של הרג המונעת משיקולי ביטחון בלבד, אלא עליה להטמיע את המלחמה בטרור באסטרטגיית ביטחון לאומי מקיפה, כזו שרואה את ההקשר הרחב שבו פועל האסלאם הרדיקלי וחותרת לשנות אותו בצורה מהותית ובלתי אלימה. במילים אחרות, ניגריה חייבת לנטוש את המדיניות הביטחונית שהופכת את המלחמה בטרור לפריזמה שדרכה נשפט ונקבע הכל.

אסטרטגיה ארוכת טווח, שתפחית את הסיכוי של חברות מוסלמיות להפוך לחממות לקיצונים ותחליש את המשיכה לג'יהאד, חייבת להשתמש בכוח באופן מצומצם ואחראי. עליה לכוון למתן מענה לצרכים אנושיים בסיסיים, בכך שתציע פיתוח, ביטחון וכיבוד זכויות אדם. העוני והאבטלה בצפון המוסלמי, לצד הגידול באוכלוסייה וחוסר היכולת של הממשלה להתמודד ביעילות עם גורמים לא מדינתיים, עלולים להפוך את הפרובינציות הצפוניות של ניגריה לקרקע פורייה לגיוס אנשים לארגוני ג'יהאד עולמיים כמו "אל־קאעידה" ו"אל־שבאב". לבסוף, כדי להתמודד טוב יותר עם הטרור המקומי של "בוקו חראם" ושיאפוזתיו הגלובליות, יש צורך באסטרטגיה מבוססת־מודיעין. בנוסף, יש צורך בשיתוף פעולה בין־לאומי רב יותר, שיאפשר זיהוי והצלבת מידע לאיתור מקורות המימון החיצוניים של "בוקו חראם", מקורות ההצטיידות שלו בנשק ואימוניו, שהם מרכיבים מכריעים ביכולותיו המבצעיות.

הערות

- 1 Daniel E. Agbiboa, "Living in Fear: Religious Identity, Relative Deprivation and the Boko Haram Terrorism", *African Security* 6, no. 2, 2013, pp. 153-170.
- 2 Human Rights Watch, "Spiralling Violence: Boko Haram Attacks and Security Forces Abuses in Nigeria", October 4, 2013, <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/nigeria1012webwcover.pdf>
- 3 Alex Schmid, *Political Terrorism: A Research Guide to Concepts, Theories, Data Bases and Literature*, Amsterdam: North-Holland, 1983, pp. 70-111.
- 4 R.F. Young, "Revolutionary Terrorism, Crime and Morality", *Social Theory and Practice* 4, no. 3, 1977, p. 288.
- 5 OAU 1999, cited in: Daniel E. Agbiboa, "(Sp)oilings Domestic Terrorism? Boko Haram and State Response", *Peace Review: A Journal of Social Justice* 25, no. 3, 2013, pp. 431-432.
- 6 Gregory D. Miller, "Confronting Terrorisms: Group Motivation and Successful State

- Policies", *Terrorism and Political Violence* 19, 2007, pp. 332-333.
- Human Rights Watch, "Spiralling Violence". 7
- William O'Brien, "Israel's Counterterror Strategies, 1967-1987", *Middle East Review* 20, 1987, pp. 23-30; Reuben Miller, "Responding to Terrorism's Challenge: The Case of Israeli Reprisals", *Virginia Social Science Journal* 25, 1990, pp. 109-123.
- שם. 9
- Miller, "Responding to Terrorism's Challenge". 10
- Daniel Benjamin, "Strategic Counterterrorism", *Foreign Policy at Brookings*, Policy Paper 7, October 2008, pp. 1-17.
- Miller, "Confronting Terrorisms". 12
- שם. 13
- Ada Aharoni, "Nonkilling Global Society", in: Ada Aharoni (ed.), *Peace Building*, Oxford: UNESCO and Eolss Publishers, 2005.
- Glenn D. Paige, *Nonkilling Global Political Science*, Honolulu, Hawaii: Center for Global Nonkilling, 2009, p. 1.
- שם. 16
- Benjamin, "Strategic Counterterrorism", p. 7. 17
- David Rapoport, "Fear and Trembling: Terrorism in Three Religious Traditions", *American Political Science Review* 78, no. 3, 1984, pp. 658-677.
- Mark Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*, California, Berkeley: University of California Press, 2003, p. 121.
- Scott R. Appleby, *The Ambivalence of the Sacred: Religion, Violence and Reconciliation*, New York: Littlefield, 2001, p. 7.
- Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, New York: Columbia University Press, 2006, pp. 88, 272.
- Audrey Cronin, "Behind the Curve: Globalisation and International Terrorism", *International Security* 27, no. 3, 2003, p. 38.
- Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God*, p. 230. 23
- Jeroen Gunning and Richard Jackson, "What's so 'Religious' about 'Religious Terrorism?'", *Critical Studies on Terrorism* 4, no. 3, 2011, pp. 369-388.
- Matthew Morgan, "The Origins of the New Terrorism", *Parameters* 34, no. 1, 2004, pp. 30-31. 25
- Daniel L. Byman, "Al-Qaeda as an Adversary: Do We Understand our Enemy?", *World Politics* 56, no. 1, 2003, p. 147.
- Benjamin, "Strategic Counterterrorism", p. 2. 27
- Hoffman, *Inside Terrorism*, p. 88. 28
- Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God*, pp. 149-150. 29
- Gunning and Jackson, "What's so 'Religious' about 'Religious Terrorism?'". 30
- Magnus Ranstorp, "Terrorism in the Name of Religion", *Journal of International Affairs* 50, no. 1, 1996, p. 54.
- Gunning and Jackson, "What's so 'Religious' about 'Religious Terrorism?'". 32
- Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God*, p. 220. 33
- Hoffman, *Inside Terrorism*, pp. 197-228, 288-290. 34
- Daily Trust*, April 25, 2011. 35
- John Campbell and Asch Harwood, "Nigeria's Challenge", *The Atlantic*, June 36

- 24, 2011, <http://www.theatlantic.com/international/archive/2011/06/nigeria-challenge/240961/>.
- Sani Umar, *The Discourses of Salafi Radicalism and Salafi Counter-Radicalism in Nigeria: A Case-Study of Boko Haram*, Evanston, IL: Northwestern University, 2011.
- Alex Thurston, "Threat of Militancy in Nigeria", Commentary for Carnegie Endowment for International Peace, September 1, 2011, <http://carnegieendowment.org/2011/09/01threat-of-militancy-in-nigeria/4yk8>.
- "Nigeria's 'Taliban' Enigma", *BBC News Africa*, July 31, 2009, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8172270.stm>.
- "Nigeria: Boko Haram Sect Leader Ustaz Mohammed Vows Revenge", *Daily Trust*, July 27, 2009, <http://www.nairaland.com/302352/islamists-yar-adua-want-total/6>.
- Human Rights Watch, "Spiraling Violence", p. 33.
- שם.
- Roland Marchal, "Boko Haram and the Resilience of Militant Islam in Northern Nigeria", NOREF Report, July 13, 2012, p. 3.
- Daniel E. Agbibo, "No Retreat, No Surrender: Understanding the Religious Terrorism of Boko Haram in Nigeria", *African Study Monograph* 34, no. 2, 2013, pp. 65-84.
- Human Rights Watch, "Spiraling Violence".
- נראה שהמתקפה הלא מוצדקת על ילדים היא חלק מהניסיון להחליש את הבסיס ההשכלתי של הצפון, לאור הבוז של הארגון כלפי השכלה מערבית. ראו:
- Monica Mark, "Boko Haram Leader Calls for More School Attacks after Dorm Killings", *The Guardian*, July 15, 2013, <http://www.guardian.co.uk/world/2013/jul/14/boko-haram-school-attacks-nigeria>.
- Bill Roggio, "Boko Haram Emir Praises Al-Qaeda", *The Long War Journal*, November 30, 2012.
- "Boko Haram: Nigeria's growing new headache", *Strategic Comments*, Volume 17, Issue 9, December 2011, pp. 1-3.
- שם, עמ' 2-3.
- James J. Forest, *Confronting the Terrorism of Boko Haram in Nigeria*, Florida: The JSOU Press, 2012, p. 130.
- Farouk Chothia, "Who are Nigeria's Boko Haram", *BBC News Africa*, August 26, 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-13809501>.
- Katherine Zimmerman, "From Somalia to Nigeria: Jihad", *The Weekly Standard*, June 18, 2011, <http://www.weeklystandard.com/keyword/somalia>.
- Bill Roggio, "Boko Haram Suicide Bombs Kill 11 at Nigerian Military Church", *The Long War Journal*, November 25, 2012, http://www.longwarjournal.org/archives/2012/11/boko_haram_suicide_b.php.
- Bill Roggio, "US Offers Rewards for Boko Haram, African Al-Qaeda's Leaders", *The Long War Journal*, June 4, 2013, http://www.longwarjournal.org/archives/2013/06/us_offers_rewards_fo.php.
- שם.
- Jeffrey R. Seul, "Ours is the Ways of God: Religion, Identity and Intergroup Conflict", *Journal of Peace Research* 36, no. 5, 1999, p. 553.

- Human Rights Watch, "Spiraling Violence". 57
- Chris Kwaja, "Nigeria's Pernicious Drivers of Ethno-Religious Conflicts", *Africa Security Brief*, June 28, 2011, p. 1. 58
- Freedom Onuoha, "Boko Haram: Nigeria's Extremist Islamic Sect", *Al Jazeera Center for Studies* 29, no. 2, 2012, p. 2. 59
- Marchal, "Boko Haram and the Resilience of Militant Islam", p. 2. 60
- שם. 61
- שם. 62
- שם. 63
- Nick Chilles, "After Rejecting Nigeria's Amnesty Offer: Boko Haram Continues to Kill", *Atlanta Blackstar*, <http://atlantablackstar.com/2013/04/23/after-rejecting-nigeria-amnesty-offer-boko-haram-continues-to-kill>. 64
- שם. 65
- שם. 66
- Agbiboa, "No Retreat, No Surrender". 67
- שם, עמ' 65. 68
- שם, עמ' 66. 69
- Human Rights Watch, "Spiraling Violence". 70
- Claude Ake C.F., "The New World Order: A View From the South", Malthouse Press Limited, Lagos, 1992, p. 155. 71
- Agbiboa, "No Retreat, No Surrender". 72
- Human Rights Watch, "Spiraling Violence". 73
- שם, עמ' 9. 74
- שם, עמ' 60. 75
- Chilles, "After Rejecting Nigeria's Amnesty Offer". 76
- "Nigerian Forces Shell Fighter Camps", *Al Jazeera*, May 17, 2013, <http://www.aljazeera.com/news/africa/2013/05/20135171163037848.html>. 77
- Benjamin, "Strategic Counterterrorism", p. 1. 78
- "Boko Haram: We're Winning War against Nigerian Army", Press TV, July 25, 2013, <http://www.presstv.com/detail/2013/05/29/305978/boko-haram-were-winning-war-in-nigeria/>. 79
- Human Rights Watch, "Spiraling Violence", p. 240. 80